

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Sønderjydsk Maanedsskrift

Udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland
ved Cl. Eskildsen og H. Lausten-Thomsen.

INDHOLD:

1. *A. N. Jensen*: Med svære Kanoner i Marne-Slaget.
  2. *Hans Hejselbjerg-Paulsen*: Agendestriden i Løgumkloster og Nr. Løgum.
  3. Samleren.
-

Nr. 5. — 1. NOVEMBER 1932. — 9. Aarg.

KJØBENHAVNS HANDELSBANK

KJØBENHAVN

ETABLERET 1873

Aktiekapital (fuldt indbetalt) . . . Kr. 50.000.000

Reservefond 31.016.061

FILIALER I:

AABENRAA - AARHUS - ESBJERG - GRAASTEN
HADERSLEV - HORSSENS - KALUNDBORG - ODENSE
RANDERS - RØNNE - SØNDERBORG - TOFTLUND
TØNDER - VIBORG - VARDE

NYE MEDLEMMER

af

Historisk Samfund for Sønderjylland

kan endnu for indeværende Aars Bidrag 5 Kr.
faa tilsendt det store Festskrift til H. P. Hanssen.

Gamle Aargange

af

Sønderj. Maanedsskrift

kan købes ved Henvendelse til

Seminarielærer Cl. Eskildsen.

H. P. Lorentzen

V. J. Lund's Eftfl.

Bogbinderi og
Protokolfabrik

TØNDER

Østergade 40. Telf. 106 Over Gaarden

Alt Bogbinderarbejde
udføres hurtigt og solidt.

1. November 1932.

Med svære Kanoner i Marne-Slaget. Et Soldaterbrev.

Brevskriveren er A. N. Jensen fra Skærbæk, nu Overbetjent i Krusaa. Brevet gengives uforandret, som det blev skrevet dengang, da ogsaa Krigspsykosens Ytringer er af Interesse. Det gengiør ikke alene, hvad Brevskriveren selv har oplevet — det er altid troværdigt —, men ogsaa, hvad han har hørt fortælle — det kan ikke altid være rigtigt.

St. Franciskus Hospital i Essen, den 29. Novbr. 1914.

Kære Bror. Som jeg har lovet dig, vil jeg sende dig en lille Beskrivelse af min Deltagelse i Krigen, fra den Dag vi rykkede i Felten og indtil den Dag, jeg kom her paa Hospitalet. Jeg har min Dagbog, men den er lidt kortfattet, hvorfor jeg efter Hukommelsen vil prøve paa at gøre den lidt mere fuldstændig. Altsaa Søndag den 9. August 1914, Kl. 11 om Formd., forlod vi, det 3. Batteri ved 20. Fodartilleri-Regiment, vor Garnison, Lockstedter Lager, paa et Jernbanetog. Forinden havde vi tidlig om Morgen haft Appel paa Kasernepladsen, hvor der blev set efter, om enhver var fuldstændig udrustet, og om alting var i Orden. Derfra rykkede vi hen til Kanonerne, svære 15 cm Haubitser, som stod opstillede paa Kanonparken. Hestene kom til Stede og blev spændt for. Enhver Mand fik nu udleveret skarpe Patroner, et Brød og et Stykke Pølse. Saa kørte vi hen paa Stationen og blev læsset paa Toget. Og saa gik det ud i det uvisse. Vi vidste jo ikke, hvor vi skulde hen, men det var dog sivet ud, at vi skulde til Aachen ved den belgiske Grænse. Glade var vi, at det gik mod Frankrig i Stedet for mod Rusland. Nogle af Mandskabet var lidt vemodige, men det var dog ikke saa slemt, for der var jo dog saadan lidt eventyrligt og interessant ved det, som stod for.

Vort Batteri tog alene et helt Jernbanetog i Brug, med hvilke der ellers kan befordres en hel Bataillon Infanteri. For Mandskabet var der blot stillet 2 Vogne til Raadighed (2 lukkede Godsvogne). Folkene sad som Sild i en Tønde, og jeg gruede for at komme derind. Da der derfor skulde stilles Vagtpost ved Kanonen, som var anbragt paa en aaben Godsvogn for sig alene, overtog jeg denne Post. Jeg var saa ude i det Frie og havde fra Vognen en herlig Udsigt. Jeg er Geskyltsører ved en af Kanonerne og kunde derfor selv bestemme, hvem der skulde holde Vagt. Et Batteri hos os har 4 Kanoner og ikke som hos Feltartilleriet, hvor der hører 6 Kanoner til et Batteri. Til hver Kanon hører der 2 Ammunitionsvogne, hvilket tilsammen udgør 8 Vogne. Saa er der Bagagen, der bestaar af Feltkøkken, Smedievognen, Pakvognen, Levnedsmiddelvognen og Fodervognen. Batteriet bestaar saaledes af ialt 17 Køretøjer, og for hvert Køretøj kom der 6 af de svære Heste, saa du kan tro, at det er en

ordentlig Længde, Batteriet har, naar det befinder sig paa March. Og større bliver det, naar hele Bataillonon (4 Batterier) marcherer samlet. I Belgien og Frankrig stod Befolkningen og var helt stum af Forbavselse, naar den saa Bataillonon marchere frem, for det saa jo ud, som om det ingen Ende vilde tage. Til Betjening af Kanonen hører der en Geskylsfører og 5 Mand. Betjeningen bestod næsten kun af aktive Soldater — jeg havde kun en Reservist ved min Kanon — saa alting klappede, naar vi var i Funktion. Under hele Turen til Frankrig og indtil jeg blev saaret, blev vi 6 Mand sammen. Men den Dag skete der en lille Omvæltning; der var mange, som havde taget Afsked for stedse.

Jernbanefarten gennem Tyskland — altsaa fra Lockstedt i Holsten og til Aachen ved den belgiske Grænse — var henrivende. Det var hele Tiden smukt og dejligt Vejr. Opholdet ude paa den aabne Godsvogn var behageligt, hvad du nok kan tænke dig, naar du hører, at vi kun kørte med en Hastighed af ca. 20 km i Timen. Denne Hastighed er foreskrevet for Militærtransporterne af Hensyn til evtl. Ulykker. Ved enhver By, vi kom til, blev der gjort Holdt. Der var strømmet en Mængde Mennesker sammen paa Banegaardene og hilste paa os med Raaben og Sang. Folk var saa gavmilde, og vi fik alt, hvad vi kunde ønske os, Cigarer, Cigaretter, Mælk, Kaffe, Smørrebrød, Frugt og Limonade. Befolkningen var nysgerrig, og somme Steder, især i Rhinlandet, var det helt sort af Mennesker langs hele Jernbanestrækningen. Enhver af os syntes godt om saadan en Rejse. Men de alvorlige Tanker indfandt sig ogsaa. Vi sagde ofte til hinanden: „Hvem ved, maaske har du set alt dette for sidste Gang“. Strækningen, vi kørte, behøver jeg ikke at fortælle dig om, idet du har modtaget Kort fra enhver Station, vi passerede. Mens vi passerede langs med den hollandske Grænse, maatte vi lade vore Bøsser med skarpe Patroner. Kort derefter passerede vi Rhinbroen ved Köln. Paa hver Side af Broen var der bygget Skanser, og inde paa selve Broen var der opstillet Maskingeværer, og der holdtes Vagt af en større Styrke Soldater. Ved enhver Bro og Tunnel stod der Vagtposter.

Efter 1½ Dags Kørsel kom vi om Natten Kl. 1 til Aachen, Kanonerne og Vognene blev læsset af Toget og Hestene spændt for. Saa marcherede vi gennem Byens Gader. De svære Kanoner og Vogne med de svære Heste for lavede en vældig Støj paa Brostenene. Befolkningen blev forstyrret i dens Nattero, og overalt saa man dem komme frem i det blotte Linned i Gadedørene og Vinduerne for at se, hvem der kom. Jeg tror, at disse Mennesker ikke har kunnet sove roligt en eneste Nat i al den Tid, Op-marchen af hele Militæret fandt Sted. Vi kom saa hen paa en aaben Plads, maaske Markedspladsen, hvor vi skulde i Bivuak. Kanonerne og Vognene blev kørt op ved Siden af hverandre med 20 Skridts Mellemrum. Der blev saa spændt et Tov mellem Hjulene, og til dette blev Hestene bundet fast. Bagved bliver vore Telte bygget op, og foran disse bliver vore Bøsser og Oppakningen anbragt, saa vi i givet Tilfælde har det hurtigt ved Haanden. I Teltet bliver der anbragt Hø eller Halm, hvad vi nu kan faa fat paa. Naar det er smukt Vejr, ligger man ganske udmærket inde i saadan et Telt. Men naar det regner, eller naar vi ikke har Halm eller lignende at ligge paa, saa er det mindre behageligt. Dette sidste er ofte forekommen, og saadan gik det os ogsaa Natten i Aachen. Vi laa paa den bare Jord, der var ikke engang et Græsstraa. Klokken var bleven 3, og jeg

var træt og søvrig. Jeg havde nemlig ikke sovet i et Par Nætter, hvilket jeg ikke kunde paa den aabne Godsvogn under Jernbaneturen. Det var koldt om Natten, og man var endnu ikke vant til Strabadserne. Jeg vik-
lede mig ind i Kappen, tog min Tornyster til Hovedpude, og snart var jeg inde i Drømmenes Rige, skønt det var et mindre behageligt Leje. Jeg

Underofficer A. N. Jensen.

tænkte paa det, som nu stod os for, men jeg vidste jo ogsaa, at det ikke kunde blive anderledes. Naar jeg saadan gik til Ro, har jeg tit tænkt paa eder derhjemme, hvor var det dog anderledes, naar man i Fred og Ro kunde gaa i sin Seng. Men vi bliver jo vant til alting. Ofte sagde vi til hverandre: „Hvis vi nu pludselig kom hjem og i Seng, jeg tror, man sov 2 Dage i Træk uden at vaagne“. Sønnen i Aachen blev dog ikke lang. Klokken 4 lød der paa engang Alarm, vi skulde straks rykke afsted. Nogle af Mandskabet var helt forstyrret; de sagde, at Belgierne kom. Det var jo

endnu i Begyndelsen, og mange var nervøse. Det tog kun 10 Minutter, saa var vi fiks og færdig og marcherede afsted. Vi kom dog kun ind i Hovedgaden, der holdt vi saa stille til Kl. 8. Søvnene krævede dog sin Ret, og vi lagde os til Hvile paa Fortovene eller satte os hen i en Gadedør og slumrede saa der paa Stenene. Beboerne kom imidlertid op, og de bragte os Kaffe og Brød, og det kvikkede lidt op. Det var imidlertid bleven lyst, og vi saa nu Skønheden af den gamle tyske Kejserstad. Klokken 8 blev der givet Ordre om, at alt skulde endnu engang efterses. Kanonerne blev smurte og Laasene efterset, og saa gik det løs mod Belgien, ind i Krigen.

Det var den 11. August, at vi sammen med 18. Division af 9. Armékorps marcherede over den belgiske Grænse. Undervejs til Grænsen saa vi et Par Automobiler, der laa smadret sønder og sammen i Vejgrøften. Ved Middagstid var vi i Belgien. Det var med saadan en underlig Følelse, vi passerede Grænsen, og Hjertet bankede lidt højere end ellers. Kort efter at vi var kommen ind i Belgien, blev der givet os Meddelelse om, at enhver nu skulde passe godt paa, idet vi ogsaa kunde vente et Angreb af den civile Befolkning, og samtidig blev det os fortalt, hvilke Grusomheder den civile Befolkning havde øvet mod saarede tyske Soldater. Vejene i Belgien er storartede, de er næsten alle brolagt. Alt som vi kørte fremad, kunde vi se Sporene af de Fægtninger, som havde fundet Sted her. Vejen havde paa hver 100 m været gravet op, og der var bygget Barrikader. Flere af de store Vejtræer var fældet og havde været anbragt tværs over Vejen. Dog Pionererne var forud og ryddede alt til Side samt kastede Hullerne til, saa vi kørte fremad uden Ophold. I det fjerne hørte vi Kanonerne drøne. Det var foran Lüttich (Liège). Lastautomobiler kørte frem og tilbage og bragte Ammunitionen frem. Om Eftermiddagen passerede vi en lille By ved Navn Herves. Den var fuldstændig nedbrændt, ikke et Hus var helt, og vi saa ikke en eneste af Civilbefolkningen. Vi begyndte nu at se op og var ikke helt glade, idet vi samtidig fik at vide, at vi endnu samme Aften skulde køre i Stilling med Kanonerne. Vi fik nu lidt at spise, og flere fik Vin til Maden. Vinen havde de hentet nede i Kælderens af et brændende Hus. Køerne drev herreløse omkring, og flere af os var henne og malke dem, hvilket Køerne var godt tilfreds med, idet det sikkert var længe siden, de var blevet malket. Yveret var helt stramt. Jeg fik mig ogsaa en Kop nymalket Mælk. Vi var alle ved godt Humør og syntes endnu ikke saa ilde om Krigen. Vore Lommer havde vi faaet fyldt med Cigarer, og Smør havde vi ogsaa nok af. Alting laa jo herreløst omkring. Og det maa man sige, at Belgien, efter hvad jeg endnu kan skønne, ser ud til at være et velhavende Land. Alt ser saa pænt og propret ud. Det gør mig alligevel ondt, naar jeg nu ser, hvad der her er blevet lagt øde.

Da det begyndte at blive mørkt, kørte vi Kanonerne i Stilling mod Fortet N; de blev indrettet og ladet med Granater. Derefter begyndte vi at opbygge Dækningen en Jordvold, som i en Halvkreds bliver kastet op omkring Kanonen. Den bliver ca $1\frac{1}{2}$ m høj og skal beskytte os mod fjendtlige Granater og Schrapnel. En saadan Dækning bygger vi hver Gang, vi kører i Stilling, og det koster os meget Arbejde, da det i Belgien og Frankrig mest er Lerjord, der er ualmindelig haard at grave i. Det er hændt flere Gange, at vi har maattet bygge saadan en Dæmning 3—4

Gange om Dagen, alt eftersom Fjenden trak sig tilbage, og vi rykkede fremad. Vi har ofte skældt ud over dette Jordarbejde, skønt det jo var til vort eget bedste. Dog naar vi kunde se, at det tegnede til at blive alvorligt, og vi kunde vente at blive beskudt, saa var Dækningen færdig i Løbet af et Øjeblik; enhver arbejdede saa det bedste, han kunde. I Begyndelsen af Krigen, da det gik med Stormskridt fremad, hændte det ofte, at naar Dækningen lige var blevet færdig, saa rykkede vi bort, uden at vi havde løsnet et Skud. Saadan gik det ogsaa den Aften. Vi kom ikke til at skyde og skulde saa bivakere ved Kanonen Natten over. Vi fik fat i noget Halm og fik det bredt ud og lagde os saa til at sove. Om Natten var der Alarm, og vi maatte op. Der var blevet skudt paa vor Vagtpost. Der skete dog ikke noget videre, og vi kunde lægge os til Ro igen. Sønnen gjorde sig ogsaa gældende, for vi havde jo ikke faaet nogen rigtig Søvn i de sidste 4 Nætter. Om Morgenen fik vi vor Kaffe. Den har vi aldrig behøvet at savne. Vort Feltkøkken var altid i Orden, og det holdt vi højt i Ære. Det vilde blive et svært Savn, hvis vi ikke havde det.

Hen paa Formiddagen kom der saa Ordre om, at vi skulde skifte Stilling (Stellungswechsel); vi skulde nærmere ind paa Fortet, som vi skulde beskyde. Saa kørte vi fremad. Undervejs traf vi enkelte af Beboerne; de saa ret fredelige ud. Mange af Beboerne havde, for at vi kunde se, at de var neutrale, anbragt et hvidt Flag paa Huset. Husene i Belgien finder jeg næsten at være indrettet som til en Forsvarskamp. Murene er bygget af svære Kampestenene, og Vinduerne er smaa. I Husene findes der dybe Kældere med muret Loft over. Da vi kørte ind i Belgien, blev det os forbudt at modtage Drikkevand af Befolkningen, førend Vandet var blevet undersøgt af Lægen, idet det kunde være forgiftet. I Førstningen var vi lidt mistroiske og tog ikke imod noget Vand. Men senere, naar Varmen var slem og Tørsten plagede os, var vi glade ved at kunne faa lidt Vand hos Befolkningen. Det er heller ikke forekommet en eneste Gang, at Vandet var forgiftet. Men efter hvad der blev os fortalt, skal det være sket hos andre Troppeafdelinger. Jeg undrede mig ofte over, at Befolkningen mange Steder viste sig saa gæstfri mod os; maaske har det været af Angst. Vi kom gennem mange Byer, hvor Befolkningen stod med fyldte Spande Vand ved Vejen og rakte det til os. I mange andre Byer derimod saa det ud, som om de var uddøde. Skodderne var for Vinduerne og Dørene laaset. Saadanne Steder skulde vi særlig passe paa; der vidste man sig jo ikke sikker for Overfald. Jeg tror nok, at Befolkningen har haft Angst for at overfalde os, naar de saa, vi kom med saadanne svære Kanoner. Vor Bagage derimod, som fulgte en halv Dags Rejse bag efter os, skal ofte være blevet overfaldet af Befolkningen, der har skudt paa den.

Da vi nu befandt os i en Afstand af ca. 4 km fra Fortet, kørte vi i Stilling bag en Høj. Det gør vi nemlig altid, naar vi kan, og søger at dække os saa godt som muligt og benytter dertil ethvert heldigt Punkt i Terrænet. Vor Batterichef søger jo altid hen paa et højt Sted i Terrænet, hvorfra han har en god Udsigt over det, som skal beskydes. Somme Tider benytter han et højt Træ eller Taget af et Hus. Derfra fører der saa Telefon til Batteriet, hvorved han saa kan dirigere Skydningen. Det har altid fungeret udmærket, og det forekom os ofte, som befandt vi os paa en Skydeplads til Skarpskydning. Denne Dag modtog vi vor Ilddaab. Vi havde afskudt ca. 30 Skud fra vore Kanoner mod Fortet, da de første

Granater derfra naaede ud til os. Da de kom brummende imod os, krøb vi i Dækning og dukkede os. Der kom saadan en underlig Følelse over os. Vi fik nu Alvoren at mærke. Men disse Granater gjorde os ingen Skade; de faldt ned langt bag os og eksploderede ikke engang. Vi skød saa paa Fortet uafbrudt hele Dagen. Saa blev der en Pavse, og vi saa en Parlamentær køre i Automobil ud til Fortet for at formaa det til at overgive sig. Det blev afslaaet, Fortet skulde saa beskydes hele Natten, og vort Batteri blev bestemt dertil. Hver Time skulde vi affyre 8 Skud. Betjeningen ved de 4 Kanoner afløste gensidig hinanden, saa at vi alle kunde faa lidt Søvn. De der var fri, sov ogsaa saa fast, at de slet ikke hørte Kanonen blive affyret, skønt de sov lige i Nærheden af den. Næste Morgen begyndte de 3 andre Batterier ogsaa at skyde paa Fortet igen, og op ad Formiddagen maatte Fortet overgive sig. Saa skulde vi rykke ind i Byen Lüttich; endnu laa vi jo langt uden for den. Denne By ligger henrivende smukt nede i en Dal, trindt omkring den findes skovbeklædte Bjerger. Jeg har kun en Gang set saa smuk en Egn, det var Byen Chateau-Thierry, der ligger ved Floden Marne i Frankrig. Vejen snoede sig som en Slange ned til Byen Lüttich. Kort uden for Byen gjorde vi Holdt og spiste til Middag. Derefter kørte vi gennem Byen, og Turen varede ca 1½ Time. Om Eftermiddagen kørte vi i Stilling i en Skov og skulde herfra beskyde et andet Fort. Vi havde næppe faaet begyndt at skyde, før vi modtog en Hilsen derfra. Granaterne derfra traf heller ikke, men de var nærmere ved os, end fra det første Fort, vi beskød. I Nærheden af min Kanon faldt et Stykke af Granaten ned; det vejede ca. 15 kg. Vi skød dog saa hurtigt, at Skydningen fra Fortet snart forstummede. Vor Bagage havde opslaaet Bivuak i et Kloster i Nærheden. Munkene saa lidt skævt til os, men det hjalp jo ikke noget. I selve Klosterhaven, hvor vi boede, slog et Par Granater ned, dog gjorde de ingen Skade, men kunde nær have kostet en Mand Livet. Han havde lagt sig til at sove i Teltet. Pludselig faar han et haardt Stød paa sin Bagdel og var helt overdækket med Jord. Han sprang op og begyndte at skælde ud, idet han troede, at det var nogle af hans Kammerater, der havde Løjer for med ham. Han blev rigtignok forbavset, da han saa, at det var et Stykke Granat, som laa ved Siden af ham. Natten over blev vi i Klosteret, og næste Morgen rykkede vi videre. Nu skulde vi til Bryssel.

Den 17. August havde vi Hviledag. Vore Bøsser og Kanoner blev rensede, og saa maatte vi møde til Appel med vort Tøj. Alt skulde være i Orden, og man skulde næsten tro, vi var paa Manøvre i Stedet for i Krig. Der blev os saa meddelt, at vort Kavalleri havde Føling med den belgiske Hær, som havde forskanset sig ved Byen Tirlemont eller Thienen, og næste Morgen skulde vi angribe den. Om Morgen den 18. August rykkede vi afsted og marcherede hele Dagen til Kl. 4 om Eftermiddagen. Vi kørte Kanonerne i Stilling og byggede Dækningen. Alt var endnu roligt. Paa en Gang begyndte Artilleriet at skyde. Infanteriet, som befandt sig bag os, rykkede nu frem i Skyttelinie. Forrest en ung Løjtnant med dragen Sabel, derefter nogle Underofficerer og saa Soldaterne i en lang Kæde. Fanen fulgte med i Kæden. Vi skød altid Salver, og i Løbet af et Øjeblik var det belgiske Artilleri gjort ukampdygtigt. Selve Generalen kom Dagen efter hen til os og fortalte, at vi havde truffet udmærket. Ved den første Salve, det belgiske Artilleri modtog fra os, løb Betjeningen bort

fra Kanonerne og søgte Dækning ved nogle Huse i Nærheden. Saa blev vore Kanoner rettet derhen, og den næste Salve brasede ned blandt dem. Saa flygtede de og lod alting i Stikken. Vort Infanteri gik frem i Stormskridt; de gjorde sig ikke engang den Umage at lægge sig ned, men stod ret op og skød paa de flygtende Belgiere. En Ven af mig, som var ved Infanteriet, og som jeg traf Dagen derpaa, fortalte, at det havde været den rene Klappjagt. Da Infanteriet rykkede fremad, skulde det over en lille Aa. Nogle af Soldaterne gik saadan uden videre gennem Vandet, men der var en Del, som ikke vilde have vaade Fødder, og de satte sig roligt ned og trak trods Kugleregnet først Støvlerne og Strømperne af og vadede saa gennem Aaen. Inde i selve Byen fandt der haarde Gadekampe Sted. Særlig ved Jernbanen, hvor Belgierne havde forskanset sig med Pigtraad og lignende, havde Kampen været haard, men Belgierne maatte vige, og Byen begyndte nu at brænde. Himlen blev gloende rød af Ildskæret. Hele Kampen havde kun varet et Par Timer, og Belgierne var nu paa vild Flugt.

Vi bivouakerede i Stillingen Natten over, og om Morgenen den 19. August rykkede vi videre fremad. Vi skulde nu forfølge Belgierne. Da vi naaede hen til Byen, som vi marcherede igennem, saa vi nogle døde Belgiere, der laa ved Siden af Vejen. Der laa ogsaa en tysk Soldat, tildækket med sin Kappe, og saadan laa de døde trindt omkring. Inde i Byen kunde vi se, hvordan Gadekampen havde raset. Dørene og Vinduerne var slaaet i Stykker, og paa Murene kunde vi se Sporene af Geværkuglerne. Enkelte Huse brændte endnu, men Brandværnet saa man ikke noget til. Et Sted var Beboerne i Færd med at bringe deres Ejendele ud af det brændende Hus, og en Del tyske Soldater hjalp dem. Store Skarer af Befolkningen saa man vende tilbage; de var flygtede bort Dagen i Forvejen, da Kampen havde raset. Mange af Beboerne fandt deres Hjem nedbrændt, da de kom tilbage. Nogle saa man græde og jamre sig over Elendigheden. Krigen er alligevel skrækkelig; jeg er saa glad, at den ikke finder Sted hjemme hos jer. Flertallet af Befolkningen er forblevet i deres Hjem; jeg tror, det er det fornuftigste, for naar de forholder sig rolige, sker der dem ikke det mindste. Flere Beboere bragte os Brød og Kaffe; vi kunde ikke forstaa, hvilken Venlighed der foranledigede dem til det. Ved Kirken stod der ca. 300 belgiske Fanger. De saa alle smudsige ud og var daarlige i Tøj. Det bedste Tøj skal de, efter hvad der blev fortalt, have opbevaret i Tornysteren, for at de kunde bruge det ved Indmarchen i Berlin. Der var mange af vore Folk, der forsynede sig med et Par nye belgiske Bukser. Da vi kom ud af Byen, kunde vi dér rigtigt se, med hvilken Hast Belgierne var flygtet. Bøsser, Tornystre, Uniformskapper m. m. laa i store Mængder kastet hulter til bulter.

Vi rykkede saa videre og kom gennem en lille By. Alt var roligt, Byen saa forladt ud, der var intet Menneske at se. Da pludseligt falder der et Skud. Det var et Par Franctireurs, som havde skjult sig i et af Husene og nu skød paa os. Et Par Heste laa og væltede sig i deres Blod. Alt Mandskab fra Kanonerne blev nu kommanderet forud, hvor de begyndte at skyde med Geværerne. Kuglerne peb os om Ørerne. Saa blev der kommanderet, at Husene skulde stikkes i Brand. Nogle Soldater tog en Økse eller Hakke og slog Vinduerne itu, hvorefter de holdt en brændende Tændstik til Gardinerne. Jeg kunde ikke bekvemme mig til den Slags Ting, men saa til. Det varede ikke længe, saa stod alle Husene i Flam-

mer paa begge Sider af Gaden. Paa engang, mens vi med vore Kanoner og Heste holder der i Gaden med brændende Huse paa begge Sider af os, bliver vi beskydt af Artilleriet. Schrapnels kommer susende og eksploderer over Hovedet paa os, og de dødbringende Kugler klasker ind mod Husenes Mure. Vi dukkede os, og nogle krøb hen til Husene for der at søge Dækning; men der slog Flammerne ud, og Heden fra de brændende Huse tvang dem igen ud paa Midten af Gaden, hvor vi holdt stille. Vi kunde hverken komme frem eller tilbage. Nogle Soldater segnede saaret om. Det var saadan et Øjeblik, at jeg tænkte, nu bliver vi da alle skudt sønder og sammen. Jeg havde søgt Dækning ved min Kanon og stod her og kunde se, hvordan Kuglerne slog mod Muren, saa Kalken drysede ned. Saa blev der kommanderet, at vi skulde trække os tilbage, for at Infanteriet kunde komme frem. Men det var ikke saa let at komme tilbage, for Hestene foran Kanonerne var bleven helt vilde, dels af Flammerne fra de brændende Huse og dels af Skydningen. Men det gik, med megen Møje og Besvær. Vi trak os saa tilbage ud af Byen, og der blev igen gjort Forsøg paa at faa Ordning paa Kolonnen. Vi havde flere saarede af Mandskabet og mange døde Heste. Disse blev erstattet med nye, og saa gik det fremad igen. Forinden maatte vi dog gøre Plads for II. Batl. af Regmt. Nr. 84, som nu skulde marschere foran os. Ved denne Lejlighed traf jeg hos denne Batl. mange af mine Venner og Skolekammerater fra Skærbæk; de var næsten allesammen ved 6. Kompagni. Vi rykkede nu roligt fremad, uden at der passerede noget.

Den 20. August om Aftenen kom vi i Borgerkvarter i en lille By, der hedder La Hulpe. Der var Befolkningen ualmindelig flink og venlig, og de serverede Middagsmad for os, i hvert Fald i det Kvarter, jeg havde faaet. Vi kunde blot ikke forstaa dem, for de talte det franske Sprog. Ude paa Landet bruges derimod det hollandske eller flamske Sprog. Dette kunde jeg udmærket forstaa, og jeg har underholdt mig med flere. Sengeplads kunde vi jo ikke faa, men vi laa paa noget Halm, som var strøet ud paa Gulvet. Vi var glade for at kunne være under Tag, tilmed da det regnede den Nat. Næste Morgen drog vi videre og var ret fornøjet over at have faaet saa godt et Kvarter. Det forekom os saa hjemligt igen at kunne sidde i en Stue.

Fra La Hulpe tog vi ikke til Bryssel, men bøjede forinden med en Landevej af til venstre og kom til Waterloo. Vi skulde til Byen Mons, hvor Englænderne havde forskanset sig. Ved Waterloo laa vi om Natten i Bivuak. Det blev et haardt Tordenvejr, og Regnen strømede ned og trommede Stormmarsch paa vort Telt. Vi krøb nærmere sammen og sov uden at agte videre paa Regn eller Torden. Om Morgenens, da vi vaagnede, viste det sig, at vi alle var gennemblødte. Inde i Teltet havde der samlet sig en stor Pøl Vand, og vi laa med Benene i Vandet. Ikke langt fra vor Bivuakplads fandtes et Bjerg med et Løvemønter, et Mindesmærke fra Krigen 1815, hvor Englænderne og Tyskerne her ved Waterloo slog Kejser Napoleon I. Jeg tænkte paa, at nu, omtrent 100 Aar senere, stod Europa i samme Krigstilstand som dengang. Magterne stod dog nu anderledes overfor hinanden. Saa gik det videre. Om Aftenen kom vi igen i Borgerkvarter i en lille By, hvor vi havde det udmærket. Navnet kan jeg dog ikke huske. Mens vi var der, kom en fjendtlig Flyver og kredsedede over os. Vi skød paa den med vore Geværer, og et Par Maskinge-

værer knatrede ogsaa løs paa den. Men den forsvandt uden at være truffen. De fjendtlige Flyvere er lette at skelne fra de tyske; de er anderledes bygget og har en mere lys Farve. Naar der er Solskin, kan man næsten ikke se dem. Men alene paa Motorens Brummen kan man høre, om det er en tysk eller en fjendtlig Flyver. De fjendtlige kommer mere lydløse.

Næste Dag den 23. August blev vi allerede vækket Kl. 2 $\frac{1}{2}$ om Natten. Ved Kl. 10 om Formiddagen skulde vi angribe Englænderne ved Mons. Vort Infanteri havde hele Natten ligget i Alarmberedskab. De regnede med et Overfald, hvilket dog ikke skete. Ved 10 Tiden om Formiddagen begyndte Artillerikampen ved Mons, og snart blandede Geværerne og Maskingeværerne sig deri. Det summede og brummede uafbrudt. Kort efter Middag hed det, Fjenden trækker sig tilbage. Saa maatte vi ogsaa fremad. Vi havde haft Stilling i en Skov Ved Mons ligger en større Kanal, og den skulde vi køre over. Da Englænderne trak sig tilbage, tænkte vi, at de vilde sprænge Broen efter sig. For at Englænderne nu ikke, mens vi befandt os paa Broen, skulde sprænge den i Luften, havde en eller anden tysk Kommandant samlet en stor Mængde af den civile Befolkning sammen. Der blev fortalt, at de skulde have skudt paa de tyske Soldater, og de blev ogsaa bevogtet af Soldater med opplantet Bajonet. Disse civile Mennesker blev nu først drevet over Broen, inden vi skulde passere den. Vi kom ogsaa over, uden at der skete noget. Byen Mons laa foran os. Husene brændte, og vi kunde høre, at der fandt heftige Gadekampe Sted. Englænderne var meget bedre Soldater end Belgierne; de var meget mere sejle og forsvarede sig helt anderledes. Det gik ikke saa glat som ved Tirlemont. Der blev kæmpet et Par Dage, og saa maatte ogsaa de vige. Mens vi kørte fremad igen, traf vi de første fangne Englændere. Et lille Vogterhus ved Jernbanen var blevet indrettet som Lazaret, og der laa en Mængde saarede Englændere. De saa helt fornøjede ud og røg Cigaretter. Vi ved Kanonerne faar ikke ret meget af selve Kampen paa Slagmarken at se. Alt ligger skjult og godt dækket. Vi hører Kuglerne komme pibende, men ved ikke hvorfra. Det eneste, jeg har set, er nogle enkelte Skyttekæder, som løb fremad, for saa kort efter at smide sig ned. Naar der bliver stormet et eller andet Sted, saa hører man dem raabe Hurra. Den Dag ved Mons — det var en Søndag, og de haardeste Kampe har indtil nu altid fundet Sted paa en saadan Dag — gik det hedt til, og der blev kæmpet haardt paa begge Sider til sent om Aftenen. Da det blev mørkt, saa Byen ud til at være et eneste Ildhav, og Himlen var gloende rød. Vi var saa nær ved Byen, at vi kunde høre Ildens Knagen og Bragen. Saa hørtes der en Raaben og Skrigen og ind imellem hørte man Infanteriet affyre Geværsalver. Det var rigtig uhyggeligt. Ved Kl. 11 om Aftenen hørte man, at der blev blæst det tyske Signal: „Das ganze Halt“. Saa blev der mere roligt. Vi havde forskanset os godt ved Kanonen, hvilket gik hurtigt. Den Nat sov vi ude i det frie ved Siden af Kanonen, kun tildækket af vor Kappe. Dette har vi senere maattet gøre saa tidt. Næste Morgen ved Daggry begyndte Kampen igen. Vi rykkede fremad og passerede en Del af Byen. I mange Huse var der store Huller, hidrørende fra Granaterne. Mange store Træer laa væltet, klippet over af Granaterne som Pindebrænde. Vi kom saa lidt efter igen i Stilling og begyndte paa ny at skyde. Til Højre for os laa der en lille Skov. Den havde været besat af Englænderne, men var blevet taget med Storm af vort Infanteri. Der laa

mange Døde. En laa paa Ryggen og holdt endnu i Døden sin Bøsse i Angrebsstilling. Han laa i en saadan Stilling, med begge Benene lidt krummet og Overkroppen lidt foroverbøjet, saa hvis vi havde taget og rejst ham op, vilde det se ud, som om han løb fremad. En Afdeling Soldater var i Færd med at begrave de Døde. De havde gravet en stor Grav og bar alle de Døde derhen. De blev saa viklet ind i en Teltbane og sænket ned i den kolde Jord. Pludselig bliver vi beskudt af det engelske Artilleri, og de traf helt godt. I Kirketaaret i Mons, som nu laa bag os, var der en engelsk Observatør, der gennem en Telefonledning gav sit Batteri Underretning om vor Stilling. Han blev dog hurtig opdaget og fjernet. Vi skød helt til om Aftenen, hvorefter vi brød op og kørte videre hele Natten igennem. Kl. 4 om Morgenen kom vi i Bivuak. Hen paa Formiddagen kørte vi videre i Retning mod den franske Grænse.

Den 25. August ved Middagstid passerede vi den belgisk-franske Grænse og var nu inde i Frankrig. Nu kørte vi hurtigt fremad til langt hen paa Natten. Den 26. August maatte vi tidlig op, og nu gik det mod Fæstningen Maubeuge, som vi skulde beskyde. Undervejs møder vi store Skarer af den civile Befolkning, som flygter bort. Nogle kommer med deres fattige Ejendele anbragt paa en lille Haandvogn eller Trillebør. Andre har Hest og Vogn, hvor Kone og Børn er anbragt. Nogle Kvinder kommer med deres Smaabørn i Barnevognen. Alle ser de forskræmte og ulykkelige ud, et sørgeligt Syn at se, og det gør mig rigtig ondt for de stakkels Mennesker. Vort Brød er nu sluppen op, fra Bagagen kan vi ikke blive forsynet, da den er langt bag os og ikke kan følge med i det hurtige Tempo, som vi nu rykker frem med. Om Aftenen kører vi i Stilling og sover ved Siden af Kanonen.

Næste Morgen rykker vi dog videre uden at have løsnat et Skud. Vi skulde med I. Armé (von Gluck) ind i Frankrig, i Stedet for at beskyde Fæstningen, Den Dag blev det os meddelt ved en Parole, at den franske Hær var slagen, og at Fæstningen Namur var falden. Om Aftenen kom vi i Bivuak i en lille By. Her havde der fundet et Overfald Sted Natten i Forvejen. Døde Heste og bortkastede Vaaben og Uniformsgenstande laa rundt omkring paa Vejen, hvor der ogsaa fandtes store Blodpøle. Det tydede paa, at det var gaaet hedt til. Ved Siden af Vejen fandtes et Par friske Gravsteder, ovenpaa laa der en Hjelm af en tysk Soldat. Her laa nogle af vore Kammerater begravet.

Næste Dag, den 27. August, rykkede vi videre, og det blev os samtidig meddelt, at vi nu i Ilmarch skulde rykke mod Paris. Vi kørte uafbrudt hele Dagen og det meste af Natten med og hele Tiden gennem Skove. Det maa være forfærdeligt store Skove, som findes her ved Grænsen. Vi skulde bevæge os saa lydløst som muligt for ikke at blive opdaget og beskudt af et Fort, der laa til højre for os, og som endnu var i Franskmændenes Besiddelse. Næste Dags Formiddag kørte vi endnu gennem samme Skov. Om Aftenen naaede vi en lille By og kom i Borgerkvarter. Den 30. August brød vi af paa Ruten og kørte mod Byen St. Quentin, hvor vi skulde gribe ind og hjælpe II. Armé, der var i Kamp med Franskmændene og Englænderne. Vi kom dertil ved Middagstid, men da var Kampen endt, og vi skulde nu fortsætte og forfølge Fjenderne. Det var meget varmt den Dag, og under et Hvil gik jeg ind i en Bondegaard for at søge efter Vand. Men det var ikke muligt for mig at faa fat

i noget. Ude paa Landet i Frankrig har de endnu disse gamle Brønde med Hejseværk. Paa denne Gaard havde de skaaret Rebel til Hejseværket itu for at forhindre Tyskerne i at faa Vand fra Brønden. Vi gik ind i Huset, som syntes at være forladt af Beboerne. Her laa der dog en 16 Aars Dreng, som var saaret ved Skud i Hoftten. Han saa forskræmt og ængstelig op paa os. Der blev fortalt, at han var blevet skudt af de tyske Dragoner, da han paa Cykle vilde bringe Fransk mændene Meddelelse om vor Stilling, hvilket altsaa ikke lykkedes for ham. Det gjorde mig ondt for Drengen, og jeg beundrede ham for det Mod, han havde udvist ved at hjælpe sit Fædreland.

Det Stykke af Frankrig, som vi nu havde passeret, tiltalte os slet ikke. Vi havde gjort os helt andre Forestillinger om det. Det saa forarmet og tarveligt ud, den rene Modsætning til Belgien. Med Renligheden kunde man heller ikke prale. Jeg kan sige, vi var skuffede, vi havde gjort os helt andre Tanker om Frankrig. De næste Par Dage kørte vi i lige Retning mod Syd, stadig skarpt i Hælene paa de vigende Fransk mænd. Vejen var godt kendetegnet, for langs med den var alt nedtrampet og Husene plyndrede. Ved Siden af Vejen ligger døde Heste og bortkastede Geværer og Ammunition, ofte ogsaa et Automobil, som er ladt i Stikken. Nogle Infanterister, som ikke har kunnet følge med paa den hurtige March, vi foretog, eller som var kommen bort fra deres Regiment, havde faaet et af disse Automobiler i Gang og kom nok saa flot kørende pr. Auto. Disse Marchdage var rigtig anstrengende; vi har gennemsnitlig hver Dag marcheret ca. 50 km. Dertil var det saa forfærdeligt varmt, meget værre end hjemme hos eder. Og Varmen blev ved at holde sig helt til i Begyndelsen af September Maaned. Mange Infanterister kunde ikke holde disse strenge Marchture ud og styrtede om. Vi tog mange Infanterister, som havde „gjort slap“, op at køre. Mod Aften sluttede disse Efternølere sig saa sammen i smaa Troppe, hvorved de bedre kunde sikre sig mod Overfald. I saadanne Tider kan man rigtig se ærligt og godt Kammeratskab; man hjælper gensidig hinanden som Brødre. Den 1. September bivuakerede vi i en særlig smuk Egn. Frankrig er dog et smukt Land og rig paa Frugt. Langs Vejene findes Frugttræer, og selv paa Markerne benyttes de som Hegn. Vi har ofte, naar vi ikke havde andet at spise, maattet mætte os med Frugt; vor Bagage kunde slet ikke følge med os paa denne Ilmarch, og vi kunde derfor ikke faa udleveret Brød. Det hændte ofte, at vi ikke havde Brød at spise. Naar vi mødte nogle Kammerater, saa var Spørgsmaalet altid: „Har I ikke et Stykke Brød“. Vi var glade, naar vi kunde tigge os et Stykke; det gjorde ikke noget, om det var skimlet. Det smagte alligevel godt. Selve Befolkningen her fandtes at være blevet blottet for Brød af deres egne Soldater, og det hændte lidt, at Befolkningen kom til os og bad om et Stykke Brød. Vi har dog for det meste hver Dag kunnet faa vor Middagsmad. Køkkenvognen fulgte med os. Ellers gravede vi selv Kartofler op og kogte dem. Alene disse kogte Kartoffler var en Lækkerbissen for os. Engang imellem fik vi fat i en Høne, og saa kogte vi os den dejligste Hønesuppe. Tiden var somme Tider lidt knap til at vi kunde faa Hønen rigtig kogt, men man er jo ikke saa kræsen.

(Fortsættes!)

AGENDESTRIDEN I LØGUMKLOSTER OG NR. LØGUM.

Af HANS HEJSELBJERG-PAULSEN.

HR. C. H. FRIIS, LØGUMGAARD, HAR I SIDSTE HEFTE AF „S. M.“, P. 60—61 givet nogle Oplysninger om Agende- og Psalmebogsstriden i Nr. Løgum Sogn. Til disse vilde jeg gerne knytte nogle Bemærkninger.

Hr. Friis holder sig jo hovedsagelig til Brodersens Bog „Fra gamle Dage“, hvor der p. 345—46 fortælles om de stormende Oprin i Kirken, og om hvordan Generalsuperintendent Adler og Pastor Petersen maatte bøje sig for Menighedens bestemte Forlangende.

Brodersens Bog giver os en Mængde Detailoplysninger fra mange nordslesvigske Sogne, men, saavidt jeg kan se, skal den bruges med Forsigtighed, da den — ensidig som den er — paa adskillige Punkter indeholder Fejl. Brodersen har vistnok saa langtfra benyttet det store Materiale i Bispearkivet (nu i Staatsarchiv, Kiel) og da han særlig har de herrnhutiske Rejseprædikanters Indberetninger til eneste Kilde, fortegnes Billedet ofte. Det gælder da ogsaa i nogen Grad m. H. t. Agendesagen i Nr. Løgum og Løgumkloster Sogne. Ifølge Brodersen og nu sidst Friis i „S. M.“ var Pastor Balslev i Løgumkloster „en Mand, der stod paa Menighedens Side og støttede denne i Forsvaret for det gamle Ritual“, som Hr. Friis skriver. Hertil er at sige, at Pastor Balslev paa det Tidspunkt, da Agendestriden bredte sig fra Sogn til Sogn i Hertugdømmerne, næppe har befattet sig med denne, da han var syg baade til Legeme og Sjæl. Han havde faaet Tilladelse til at holde en Kappelan, og denne — Pastor I. A. Kruchenburg — har, som det fremgaar af Indberetningen til Provst og Generalsuperintendent, ført Embedet som selvstændig Sognepræst. Kruchenburg skriver*) i 1800, at i et Aars Tid blev Adlers nye Agende brugt ved de „öffentlichen Gottesverehrungen, und zwar ohne bemerkbare Unzufriedenheit der Gemeinde“. Pastor Kruchenburg har selv — med eller uden Sognepræsten Balslevs Vilje eller Vidende — faaet dette i Stand. Men da han saa i 1798 vilde gaa videre, ogsaa prædike over de nye Texter, begyndte Modstanden i Menigheden. Saa godt som alle satte sig imod dette og krævede Agenden afskaffet. Dette skete ogsaa formelt. Men

*) Kirchenvisitationen, Probstei Apenrade u. L. K. 1743—1833. Obt. 18. Statsarkivet i Kiel.

Kruchenburg fik den rationalistiske Agende i Brug, hvor det lod sig gøre, og i det hele taget var dens Aand over alt det, han foretog sig som Præst.

Han skriver videre i den omtalte Indberetning*): Wie es in der Hinsicht mit unsrerer öffentl. Gottesverehrung aussieht, wird aus folgendem erhellen. Bei allen Verlobungen u. Copulationen wird durchgängig die neue K. A. gebraucht. Die sonntäglichen Gottesverehrungen werden statt der gebräuchlich gewesenen wiederkehrenden Lieder mit einem beliebig gewählten Gesange angefangen, so wird auch statt des Glaubens ein anderer passender Kanzelgesang gesungen.

Bei der Taufhandlung werden die Worte „Modtag det hellige Korsets Tegn u. s. w.“ weggelassen, und statt der alten vorgeschriebenen Gebete ein Gebet aus der neuen A. gebetet. Die Abendmahlshandlung wird mit einer Anrede aus der neuen A. angefangen. — Sind übrigens unsere Sonntags-Gottesverehrungen nicht völlig so eingerichtet, als ich es gerne wünschte, so schmeichle ich mich doch mit der begründeten Hoffnung, dass die Vorsehung das angefangene Gute segnen, und den Zeitpunkt werde kommen lassen, wo *vernünftige* Gottesverehrungen über Aberglauben u. Vorurtheil siegen werden.

Oversættelse :

„Hvorledes det i denne Henseende ser ud med vor offentlige Gudsdyrkelse, kan oplyses ved følgende: Ved alle Trolovelser og Copulationer bruges gennemgaaende den nye Kirkeagende. Guds-tjenesterne om Søndagen indledes med en eller anden Salme i Stedet for de faste Salmer, der før var i Brug; i Stedet for Trosbekendelsen synges ogsaa en anden passende Salme som Prædikestolsalme.

Ved Daaben udelades Ordene: „Modtag det hellige Korsets Tegn o. s. v.“, og i Stedet for de gamle foreskrevne Bønner læses der en Bøn af den nye Agende. Nadverhandlingen indledes med en Tiltale af den nye Agende. — Er vore Søndagsgudstjenester iøvrigt endnu ikke helt indrettet saaledes, som jeg gerne ønskede det, saa smigrer jeg mig dog med det begrundede Haab, at Forsynet vil velsigne det paabegyndte Gode og vil lade komme det Tidspunkt, hvor *fornuftig* Gudsdyrkelse vil sejre over Overtro og Fordom.

J. A. Kruchenburg.

Pastor Balslev tog sin Afsked Aaret efter, at dette er skrevet, han døde 1836.

Hans Efterfølger Falle Erichsen skriver 1806, at med „Fremskridtene“ gaar det langsomt „aber doch allmählich u. sicher und mit beständiger Zufriedenheit der Gemeinde. — Immer grösser wird meine Hoffnung.“

Oversættelse:

„men dog langsomt og sikkert og under Menighedens stadige Tilfredshed. — Mit Haab bliver stadig større“.

Aar for Aar bliver „Forbedringerne“ flere og flere, d. v. s. Kristentroen fortrænges saa at sige ganske af Kirken. De gamle Bønner afløses af sentimentalt Klingklang, Prædikenen bliver til Foredrag om alt muligt nyttigt og unyttigt, Skriftoplæsning afskaffes ganske, samtidig tømmes Kirken, medens Kroliv og Natteleben flourer. I enkelte Hjem lever den gamle Tro. I saadanne samles en Del Mennesker til Bibellæsning, de bekæmpes af Præsterne.

Det blev Rationalismens Slutresultat i Løgumkloster. „Die Fortschritte der guten Sache“ vovede Rationalisterne selv ikke at se. De vendte enten Ryggen til eller tog selv Del i den gængse Svir og Svæven.

I 1827, da Provst Paulsen er paa Visitats i Løgumkloster, var der kun „sehr wenige“ i Kirken, og hverken de eller Provsten forstod et Ord af Pastor Iversens Tale, da han raabte saa højt. At Kirkegangen er uddød, forklarer Provsten som en Følge af, at Pietismen har faaet „ein erwünschtes Organ“ i Pastor Boesen i Nr. Løgum. „Über Boesen, einen erklärten Herrnhuter, schweige ich“. (Den senere Biskop Boesen).

Oversættelse:

„Om Boesen, en afgjort Herrnhut, tier jeg“.

Da Adler i 1830 var paa Visitats i Løgumkloster, var der 3 Tilhørere i Kirken, og af Pastor Iversens Tale „war kein Wort zu verstehen. Aber die Gemeinde klagt nicht, nur daraus weiss ich mir dieses zu erklären, dass man mit den kleineren Reden Iversens bei Beerdigungen, Copulationen u. Taufen zufrieden ist.“ (Adler i Visitatsprotokollen 1830).

Oversættelse:

„var der intet Ord at forstaa, men Menigheden klager ikke. Jeg mener kun at kunne forklare dette derved, at man er tilfreds med Iversens Smaataler ved Begravelser, Brylluper og Daab.“

Denne Pastor Iversen har bogstavelig talt prædiket for tomme Bænke, saa længe han var Præst (1813—37). Han var vist ellers en skikkelig Mand, han fik oprettet en Sparekasse og opmuntrede Folk til at holde Bier.

I Nr. Løgum blev Adlers Agende indført straks. „Unter einiger Abwechslung wurde die neue K. A. hier gebraucht bis zum Tage vor dem grossen Busstag 1798, an welchem von allen Hauswirthen, etwa 20 ausgenommen, die Wiedereinführung der alten Agende persönlich verlangt wurde. Seit der Zeit wird der öffentl. Gottesdienst nach der alten Agende gehalten, es sei denn dass jemand bei Kindtaufen oder Copulationen die neue verlangt.“

Oversættelse:

„med nogle Forandringer blev den nye Kirkeagende brugt her indtil Dagen før Store Bededag 1798, paa hvilken alle Hjem med Undtagelse af omtrent 20 personligt krævede Genindførelsen af den gamle Agende. Siden den Tid holdes den offentlige Gudstjeneste efter den gamle Agende, hvis ikke nogen ved Barsedaa eller Copulation forlanger den nye.“

(Pastor A. Petersens Indberetning 1800.)

Fortællingen hos Brodersen om Generalsuperintendent Adler og Præsten udenfor den lukkede Kirkedør, hvor Kirkeværgerne nægter at lukke op o. s. v. og som Hr. Friis meddeler om, at „det endnu fortælles i Sognet hvorledes“ o. s. v., maa betragtes som et Sagn. De historiske Efterretninger fra Samtiden levner ikke Plads for denne Begivenhed. Den hører hjemme i den Sagnkreds hos Almuen, hvor gejstlige og verdslige Foresatte sættes paa Plads af Menigmand.

Adler var paa Visitats i Nr. Nøgum i 1797 og 1800, og hverken det ene eller det andet Aar fandt den Slags Begivenheder Sted. I 1797 var der ingen videre Utilfredshed med den nye Agende, og i 1800 var Sagen forlængst ordnet efter Reskriptets Ordlyd. (Rescript af 26. Jan. 1798). Ifølge dette var det tilladt at foretage en Afstemning i Sognet om, hvorvidt man ønskede at beholde den gamle Liturgi eller ej. I Nr. Løgum Sogn blev Resultatet, at den overvejende Del af Befolkningen ingen Forandring ønskede, og dermed var Sagen allerede i 1798 afgjort. Sagnet om, hvordan den lærde Dr. Adler overvandedes af nogle Bønder i Nr. Løgum, indeholder altsaa næppe nogen historisk sand Kærne.

Brodersens Bog „Fra gamle Dage“ er saa vist ikke skrevet efter Ciceros Anvisning „sine ira et studio“ — uden Vrede og forudfattet Mening — det forhindrer den dog ikke i at give et godt og sandt *Helhedsbillede* af Forholdene i Slesvig dengang. Men ved en Mængde *Smaa-træk* har Brodersen ikke skelnet tilstrækkeligt skarpt mellem Sagn og Virkelighed. Det er ikke alt historisk, som staar i den. Og det bliver ikke mere historisk ved, at man genfortæller det.

SAMPLEREN

Bogstav-Remser.

Stave til Jokum.

En Fork i Mog, — de sier Jog,
å to Trækom, — de sier Jokum.

(Wilh. Hansen, Egebæk).

En Fork i Mog, — de sier Jog,
å tre Fork rundt om, — de sier
Jokum.

(afdøde Enkefru Staugaard, Kværs).

Stave til Rasmus Raaddenskæg.

Straa i æ Glas, — de sier Ras,
Mus i æ Krus, — de sier Mus,
tolv raadden Æg imod en kalket
Væg, — de sier Rasmus Raadden-
skæg.

(fra Arrild Sogn).

Stave til Skatol.

Ska 1, ska 2, ska 3 — — ska 12.
(almindelig).

Stave til Politi.

Poli 1, poli 2, poli 3 — — poli 10.
(almindelig).

A B — ab.

A B — ab,
slaa æ Skolmester å æ Flab.

E B — eb,
slaa ham å æ Ne'erylæbb'.

(Johs. Klindt, Sølsted; ligelydende
fra Nykirke og Østerby.)

A B C

slaa æ Skol'mester øver æ Ske.

A B -- ab,
slaa ham øver æ Flab.

(Heinr. Wegener, Tønder).

Hvor rask kan Tungen gaa?

De følgende Remser skal siges
hurtigt mange Gange uden at fejle:

En graablaa graablaagraa Kok.

(Lærer Schmidt, Egebæk.)

Hvinne somm' vidst
hvad somm' soj om somm',
så soj somm' it saa møje om somm',
som somm' sier om somm'.

(Lærer Schmidt, Egebæk.)

Jet Knypp' Kjæpp?

(Lærer Schmidt, Egebæk.)

Hven banker aa? soj han.

Hven æ det? spuer æ.

Soj han: Det æ mæ.

(fra Visby).

Tej æ Rywwe nee a æ Lowt å
rag æ Lo ren med.

(Maren Jensen, Daler).

Istebon-, Mostebon-, Pøls.

(L. K. Lausten, Flensborg.)

Der fløj tolv tamm' Tran
øver Starup Kirk'taarn.
(12 Gange uden at aande).

(Inger Enemark, Høgelund).

Der fløj 12 tamm' Tran øver
Tinglev Kirk'taarn.

Kan do sej det tre Gang urren
å and', så er do it læsp.

(afdøde H. P. Schau, Udbjerg.)

(Fortsættes.)

Tønder Amts Centraltrykkeri

Østergade 40

Tønder

Telefon 141

Bøg- og Akcidenstrykkeri
Formularlager - Bogbinderi

Vi har endnu et mindre Restoplag af

Sønderjydsk Centralforenings Festskrift
før Kr. 12,00 — nu 6,00,

Denne smukke og indholdsrige Bog bør ejes af
enhver national Interesseret.

Ligeledes haves endnu:

R. P. Rossen: Danmarks Kongeslægter 1,50,
En udmærket Bog om dette interessante Emne.

Bøgerne tilsendes portofrit fra

HANS BECKS BOGHANDEL

Storeg. (J. N. Jepsen) Tønder

Sønderjydsk Maanedsskrift

Tønder

Postgiro Nr. 9816.

Abonnementspris fjerdingaarlig ved Pøsten Kr. 1,65, — i
Boghandelen eller frit tilsendt fra Seminarielærer Eskildsen
i Tønder Kr. 1,50.

Hvem ønsker at sælge

„Sønderjydsk Maanedsskrift“ 1. Aargang
(komplet) samt 2. Aargang Nr. 1? . . .
Der betales Overpris.

Tilbud bedes sendt til **Cl. Eskildsen, Tønder.**